

Aktualne demografske odrednice i indikatori demoreproduktivne održivosti Hrvata u Vojvodini

Dražen Živić*

Sažetak

Na temelju službenih podataka popisne i vitalne statistike u Republici Srbiji u ovom su radu prikazani, analizirani i interpretirani aktualni trendovi u demoreprodukciji hrvatskoga stanovništva u Vojvodini te ocijenjena njihova uzročno-posljedična povezanost uz recentne promjene u biološkoj strukturi hrvatske populacije (po dobi i spolu). Analiza je poslužila vrednovanju čimbenika i indikatora demoreproduktivne održivosti kao sastavnice ukupne demografske održivosti vojvođanskih Hrvata. Ustanovljeni su vrlo nepovoljni trendovi u prirodnom kretanju stanovništva (prirodni pad i opadajuća demoreprodukcija), koji su dijelom determinirani dubokom ostarjelošću hrvatske manjinske zajednice, ali i širim društvenim (modernizacijskim) procesima koji već neko vrijeme značajno mijenjaju položaj i ulogu žene, braka, obitelji i djece u društvu.

Ključne riječi: Hrvati u Vojvodini, depopulacija, prirodni pad, demografsko starenje, demografska održivost

Uvod

Polazeći od već široko prihvaćenih pojmova održivi razvoj i održivost, pod kojim se, neovisno o njihovim kompleksnim definicijama, uobičajeno podrazumijeva dugoročno uravnoteženi sustav kojega čine tri temeljne sastavnice: društvo, okoliš i gospodarstvo, u ovom je radu promotreno prirodno kretanje hrvatskoga stanovništva (demoreprodukcija ili bioreprodukcija kao sinonimi) u Vojvodini u posljednja gotovo dva desetljeća (2002. – 2019.), kao jednu od kvantitativnih dimenzija demografske održivosti hrvatske manjinske zajednice na tom prostoru. Imajući u vidu da se, prema jednom od koncepta, pod društvenom sastavnicom održivoga razvoja i održivosti podrazumijeva „njegovanje zajednica uz poticanje kulturološke raznolikosti i očuvanje kulturne baštine, osiguravanje jednake dostupnosti na obrazovanje i zdravstvenu skrb, postizanje ravnopravnosti svih članova društva te unaprjeđenje socijalnih prava“ posve je jasno da demografski

---

* Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb

trendovi i procesi prisutni u nekoj populaciji, u ovom slučaju hrvatskoj u Vojvodini, predstavljaju bitan „ugradbeni“ element njezine održivosti kao manjinske zajednice u svim relevantnim komponentama – od životnoga standarda i kvalitete življenja, preko očuvanja kulturnoga, jezičnoga, religijskoga i nacionalnoga identiteta, do političkoga položaja i pune društvene i ekonomske integracije nasuprot asimilaciji.

Pod demografskom se održivošću, pojednostavljeno rečeno, podrazumijeva uravnotežen, odnosno optimalan odnos između kvantitativnih i kvalitativnih dimenzija demografskoga razvoja, pri čemu kvantitativna dimenzija obuhvaća: prirodno i mehaničko kretanje stanovništva te promjene u njegovom biološkom sastavu (dob i spol), dok kvalitativna dimenzija uključuje socioekonomska obilježja neke populacije, prije svega: strukture stanovništva prema obrazovanju, zanimanju i ekonomskoj aktivnosti. U tom sinergijskom kontekstu demografsku održivost treba razmatrati i definirati kao podstav društvene sastavnice ukupne održivosti i održivoga razvoja nekoga prostora (države, regije, administrativne jedinice, naselja), odnosno populacije koja taj prostor nastanjuje.

Pod pojmom demoreproduktivna održivost, kao nosećeg elementa kvantitativne dimenzije demografske održivosti, u ovom radu se podrazumijeva uravnotežen odnos između sastavnica prirodnoga kretanja stanovništva (rodnosti/nataliteta/fertiliteta i smrtnosti/mortaliteta), koji bi trebao osigurati (barem) jednostavnu reprodukciju stanovništva (obnovu populacije u istom obujmu), s ciljem postizanja održive razine ukupnoga broja stanovnika kao jedne od društvenih determinanti ukupne održivosti hrvatske manjinske zajednice u Vojvodini, a time i demografske održivosti ukupne vojvođanske populacije. Budući da se prirodno kretanje stanovništva nalazi pod dugoročnim utjecajem različitih demografskih i nedemografskih (društvenih, ekonomskih, političkih i dr.) čimbenika, u ovom je radu demoreproduktivna održivost hrvatskoga stanovništva u Vojvodini promotrena kroz kaleidoskop promjena i recentnih odnosa u njegovom biološkom demografskom okviru.

Svrha rada je na deskriptivnoj i komparativnoj razini pokazati uzajamnu povezanost dvaju vjerojatno ključnih aktualnih procesa u demografskom razvoju vojvođanskih Hrvata – demografskoga starenja i prirodnoga pada, kao bitnih odrednica ukupne depopulacije, negativne demografske bilance i (upitne) demografske, a time i ukupne održivosti te zajednice na prostoru Vojvodine (i šire Republike Srbije).

Cilj istraživanja je na temelju dostupne popisne i vitalne statistike u Republici Srbiji utvrditi dosegnutu (aktualnu) razinu (ne)ravnoteže između rodnosti i smrtnosti u prirodnom kretanju hrvatskoga stanovništva u Vojvodini, kao nužnog preduvjeta ublažavanja negativnih demografskih trendova te odrediti prevladavajući tip reprodukcije. Drugim riječima, želimo odgovoriti na pitanje: može li se na temelju trenutne razine demografske ostarjelosti kao i aktualnih trendova u demoreprodukciji uopće postići društveno prihvatljiva, poželjna i dugoročno dohvatljiva razina demografske održivosti hrvatske populacije u Vojvodini koja bi bila u funkciji ukupne nacionalne održivosti hrvatske manjinske zajednice na tom prostoru? U odgovoru na to pitanje polazimo od generalnog stava da se u kontekstu uznapredovalog demografskog starenja i niskih demoreproduktivnih normi koje ne omogućuju obnavljanje stanovništva „ne mogu [...]

očekivati populaciono održive promene i povoljna perspektiva etničkih grupa u Vojvodini“ (Solarević 2017: 69).

Nadalje, istraživanje utemeljujemo na dva osnovna motivacijska ishodišta pa i načela: (1) dugoročna opstojnost Hrvata u Vojvodini mora biti dugoročan strateški cilj djelovanja svih političkih i društvenih dionika hrvatske nacionalne politike bez obzira je li ona prema formalnom sjedištu djelovanja domovinska ili izvan-domovinska te neovisno o trenutnim, pa i budućim demografskim trendovima i strukturno-demografskim odnosima u hrvatskoj manjinskoj zajednici koji, objektivno gledajući, impliciraju vrlo upitne mogućnosti ostvarenja te održivosti. Naime, demografska održivost nije određena samo demografskim nego i drugim čimbenicima razvoja i oblikovanja nekog društva, što znači da će puna afirmacija političkog i nacionalnog položaja vojvođanskih Hrvata i njihova kvalitetna integracija u najširem smislu te riječi u vojvođansko društvo, nasuprot asimilacijskim procesima, kao i potpuno slobodno popisno izjašnjavanje biti snažna potpora ublažavanju trenutno vrlo loših demografskih procesa i trendova; (2) poznavanje činjenica i razumijevanje složenih kauzalnih odnosa u demografskoj slici Hrvata u Vojvodini, koji predstavljaju izrazitu većinu (81,2 %) ukupnog hrvatskog stanovništva u Republici Srbiji (57.900 stanovnika prema popisu 2011.), neophodan su preduvjet formiranja pozitivno intoniranih javnih i manjinskih politika (u Vojvodini, u Republici Srbiji, ali i u Republici Hrvatskoj) koje bi za cilj trebale imati stvaranje realnih pretpostavki društvene, političke, ekonomske i demografske održivosti Hrvata u tom prostoru, jer to nije samo pitanje broja pripadnika hrvatske nacionalne manjine, tj. njihova povećanja, smanjenja ili pada, nego i pitanje očuvanja njihova nacionalnoga, jezičnoga, vjerskoga, kulturnoga i socijalnoga identiteta. Čini se da u tom smislu trenutno postoje jaki deficiti u provedenju proaktivne i poticajne politike spram vojvođanskih Hrvata neovisno s koje formalne adrese (hrvatske, vojvođanske ili srbijanske) te politike zapravo dolazile.

Ranija su istraživanja nedvojbeno pokazala da su u demografskom smislu Hrvati u Vojvodini u dubokoj populacijskoj krizi dugoga trajanja koja se najjasnije i najpreciznije pokazuje u polustoljetnom trendu opće ili ukupne depopulacije, tj. u međupopisnom padu broja pripadnika koji je u kontinuitetu od 1961. godine kada su vojvođanski Hrvati zabilježili maksimum svoje naseljenosti. Od tada pa do popisa 2011. godine broj u popisu izjašnjenih Hrvata u Vojvodini smanjen je sa 145.341 na 47.033 osobe ili za 67,6 %, što znači da su Hrvati popisani 2011. činili svega trećinu svojega broja iz 1961. godine. Riječ je, doista, o velikom demografskom gubitku u relativno kratkom vremenskom razdoblju kojega su determinirali brojni „unutarnji“ i „vanjski“ čimbenici, među kojima su posebno značajno mjesto imali ili još uvijek imaju: negativni trendovi u demoreprodukciji, iseljavanje, demografsko starenje, nepovoljan politički, manjinski i društveni položaj, etničko čišćenje 1990-ih, asimilacija, promjene u načinu popisnoga izjašnjavanja (Bunjevci, Šokci, popisna asimilacija/mimikrija), procesi modernizacije (sekularizacija, individualizacija...) i drugi. Navedeni su čimbenici i procesi snažno uzdrmali hrvatski nacionalni korpus i doveli u pitanje njegovu opstojnost, premda se vitalnost hrvatske zajednice u pozitivnom smislu snažno očitovala u drugim područjima, primjerice kulturi i vjerskom životu.

Metodološke napomene

Radi razumijevanja u radu iznesenih podataka popisne i vitalne statistike te izračunatih demografskih indikatora, potrebno je ukratko i pojednostavljeno iznijeti nekoliko metodoloških napomena:

(1) Provedena demografska analiza odnosi se isključivo na populaciju koja se u općim popisima stanovništva 2002. i 2011. godine u Republici Srbiji izjasnila Hrvatima, odnosno na populaciju koja je kao hrvatska u smislu nacionalne/etničke pripadnosti evidentirana u srpskoj vitalnoj statistici (živorođena djeca i umrli). Budući da se u suvremenim popisima stanovništva u Srbiji (osobito od 1991.) dio hrvatskoga manjinskog nacionalnog korpusa izjašnjavao drukčije (kao Bunjevci, Šokci, Jugoslaveni, regionalna pripadnosti) ili se zbog različitih objektivnih ili subjektivnih razloga uopće nije izjašnjavao u smislu nacionalne pripadnosti, vrlo je teško bez dubljih uvida i složenih reprezentativnih empirijskih istraživanja utvrditi stvaran broj Hrvata i stanovništva hrvatskoga nacionalnog/etničkog podrijetla u Vojvodini (i Republici Srbiji).

(2) U vremenskom kontekstu demografska se analiza proteže kroz osamnaest godina, od popisa stanovništva u Republici Srbiji iz 2002. do 2019. godine, za koju raspoložemo posljednjim podacima o rađanjima i umiranjima na prostoru Vojvodine prema nacionalnoj/etničkoj pripadnosti. Za navedeno je razdoblje formirana vremenska serija usporedive vitalne statistike, na temelju koje su izračunati i osnovni indikatori demoreprodukcije hrvatskoga stanovništva u Vojvodini te određen tip reprodukcije. Važno je napomenuti da je, službeno, broj živorođenih prema nacionalnosti/etničkoj pripadnosti određen prema nacionalnoj/etničkoj pripadnosti majke rođenog djeteta, dok je broj umrlih utvrđen prema izjavi osobe koja je prijavila smrtni slučaj. To znači da se stvarni podaci o rađanjima i umiranjima prema nacionalnoj/etničkoj pripadnosti unekoliko mogu razlikovati od službenih, ali to nije moguće egzaktno potvrditi.

(3) U predmetnom vremenskom razdoblju promjene u biološkom sastavu hrvatskoga stanovništva u Vojvodini analizirane su usporedbom rezultata općih popisa 2002. i 2011. godine, uz napomenu da su indikatori sastava stanovništva prema dobi, za ocjenu dosegnute razine demografskog starenja, izračunati na temelju sljedećih velikih (funkcionalnih) dobnih skupina: mlado stanovništvo do 14. godine starosti, zrelo ili radno sposobno stanovništvo od 15. do 64. godine starosti i staro stanovništvo – 65 godina i stariji (65+), dok je za ocjenu demoreproduktivnih potencijala struktura ženskog stanovništva određena prema velikim (funkcionalnim) skupinama: do 14. godine (predfertilno stanovništvo), od 15. do 49. godine (fertilno stanovništvo) i 50 godina i starije (postfertilno stanovništvo).

(4) Uz apsolutne pokazatelje rodosti i smrtnosti hrvatskoga stanovništva u Vojvodini izračunati su i relativni pokazatelji demoreprodukcije, a to znači stope nataliteta, mortaliteta i prirodne promjene izražene u promilima. Preduvjet za izračun stopa prirodnoga kretanja bila je procjena broja Hrvata sredinom svake godine u predmetnom razdoblju (Tablica 1). Budući da je razdoblje 2002. – 2011. godine uokvireno popisima

stanovništva poznat je broj stanovnika Vojvodine koji su se u navedenim popisima izjasnili Hrvatima. Na temelju popisnih rezultata utvrđena je mjesečna apsolutna promjena (-83,4 stanovnika) i na temelju nje procijenjen (interpoliran) broj Hrvata sredinom godine u tom međupopisju (2002. – 2011.). Budući da drugo analizirano razdoblje (2011. – 2019.) nije „zatvoreno“ novim popisom stanovništva koji je zbog pandemije COVID-19 odgođen za listopad 2022. godine, procjenu broja Hrvata sredinom godine za to razdoblje utvrdili smo ekstrapolacijom vrijednosti mjesečne apsolutne promjene utvrđene u prethodnom međupopisju (2002. – 2011.). Primjenom naprijed opisanog metodološkog postupka procijenjeni broj Hrvata u Vojvodini sredinom 2019. godine iznosio bi 39.282 stanovnika. Po objavi rezultata popisa 2022. godine moći će se korigirati procjena sredinom godine kao i izračunate stope prirodnoga kretanja, ali držimo da one neće u bitnom odstupati od izračuna u ovom radu, a osobito neće utjecati na eventualnu promjenu trenda u demoreprodukciji.

Tablica 1. Procjena broja Hrvata u Vojvodini sredinom godine u razdoblju 2002. – 2019.

Sredina godine (30. lipnja)	Broj stanovnika prema popisu 2002.	Broj mjeseci od popisa 2002. do sredine godine	Mjesečna apsolutna promjena broja stanovnika (2002. – 2011.)	Procijenjeni broj stanovnika sredinom godine
2002.	56.546	3	-83,4	56.296
2003.	56.546	15	-83,4	55.295
2004.	56.546	27	-83,4	54.294
2005.	56.546	39	-83,4	53.293
2006.	56.546	52	-83,4	52.293
2007.	56.546	63	-83,4	51.292
2008.	56.546	75	-83,4	50.291
2009.	56.546	87	-83,4	49.290
2010.	56.546	99	-83,4	48.289
2011.	56.546	111	-83,4	47.289
2012.	56.546	123	-83,4	46.288
2013.	56.546	135	-83,4	45.287
2014.	56.546	147	-83,4	44.286
2015.	56.546	159	-83,4	43.285
2016.	56.546	171	-83,4	42.285
2017.	56.546	183	-83,4	41.284
2018.	56.546	195	-83,4	40.283
2019.	56.546	207	-83,4	39.282

Izvor: izračun autora prema: Etnički mozaik Srbije po podacima popisa stanovništva 2002., Ministarstvo za ljudska i manjinska pitanja Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004.

Demografsko starenje kao negativna odrednica demoreproduktivne održivosti

Starenje stanovništva kao dugoročan demografski proces ima relativno razumljive i očekivane uzroke, ali i vrlo razorne i remetilačke učinke na demografski, društveni i ekonomski razvoj određene populacije. Najvažniji uzrok starenja, poznato je iz demografske literature (Wertheimer-Baletić, 1999), jest kontinuirano snižavanje nataliteta i fertiliteta koje posljedično djeluje na sve manji priljev stanovništva u mladu, a kasnije i u reproduktivnu (fertilnu) dob, čime generira nove debalanse i demografske gubitke u prirodnom, a time i u ukupnom kretanju stanovništva. Drugi važan čimbenik starenja jest produljenje prosječnog trajanja života koje se javlja uslijed općeg napretka u medicini i zdravstvenoj zaštiti, bolje opskrbe hranom i sanitetskim potrepštinama, kao i, generalno uzevši, zbog više razine životnoga standarda i kvalitete življenja. Drugim riječima, zahvaljujući civilizacijskim postignućima ljudi danas žive dulje nego ranije što utječe na snižavanje specifičnoga mortaliteta starijih naraštaja, a time se povećava broj i relativan udjel starijih osoba u ukupnom stanovništvu. Stoga se demografsko starenje najčešće definira i indicira porastom broja i udjela starih (60+ ili 65+) u ukupnoj populaciji, uz paralelan proces pada broja i udjela mladih (do 14. ili do 19. godine starosti) (Wertheimer-Baletić 1999).

Posljedice demografskoga starenja su brojne i, kao što je naprijed već rečeno, uglavnom (značajno) remete demografski, društveni i ekonomski razvoj određene populacije. Među važnije nepovoljne posljedice starenja ubrajaju se problemi u formiranju reproduktivnih, radno sposobnih i radno aktivnih kontingenata o čemu izravno ovisi buduća demoreprodukcija kao i ekonomska aktivnost stanovništva, a to su sve jači izazovi za mnoga današnja društva, države i populacije koje u njima obitavaju. Porast obujma kontingenata starog stanovništva, čija se radna angažiranost i ekonomska aktivnost smanjuje, u uvjetima niskog (i sve nižeg) nataliteta/fertiliteta i pada priljeva mladog stanovništva u radnu (i fertilnu) dob, izaziva značajne i teško otklonjive poremećaje u mirovinskoj, zdravstvenoj i socijalnoj skrbi starijih osoba koji još uvijek pretežito počivaju na međugeneracijskoj solidarnosti. Važno je, doduše, napomenuti da je demografsko starenje opći proces i globalni izazov na razini svjetske populacije, ali da posebno dolazi do izražaja u onim populacijama koje već dulje vrijeme karakterizira posttranzicija, odnosno „druga demografska tranzicija“ u demoreprodukciji i depopulacijski trendovi u ukupnom i prirodnom kretanju stanovništva. Među te populacije svakako se ubraja hrvatska manjinska zajednica u Vojvodini koja u sebi sadrži ne samo klicu nego i prilično razgranato stablo „demografskog kolapsa“ koji predstavlja veliku opasnost za njezinu daljnju opstojnost i održivost na tom prostoru kojega u kontinuitetu nastanjuje već nekoliko stoljeća.

Usporedba rezultata popisa stanovništva 2002. i 2011. godine, kao i analiza u odnosu na ranije razdoblje (1961. – 1991.) pokazuje, ne samo da se vojvođanski Hrvati već desetljećima nalaze u procesu starenja, nego da su i u samom vrhuncu toga procesa, odnosno da se nalaze u „najdubljoj demografskoj starosti“ (Kovačević, Zakić i Bubalo-Živković 2010; Živić 2013). Tu činjenicu trebamo razumjeti kao odraz prošlih demografskih trendova i procesa u ukupnom, prirodnom i mehaničkom kretanju stanovniš-

tva, ali i kao funkciju i najvažniju odrednicu trenutnih i napose budućih demografskih procesa i trendova.

U analitičkim tablicama 2 – 7 dani su najvažniji agregirani podatci i izračunati indikatori strukture hrvatskoga stanovništva u Vojvodini po dobi i spolu prema objavljenim rezultatima općih popisa 2002. i 2011. godine.

Kao što je ranije istaknuto navedena struktura vojvođanskih Hrvata po dobi i spolu, u prvom desetljeću 21. stoljeća, baštinila je demografske trendove i procese iz ranijih razdoblja, ali će zbog signifikantne poremećenosti s obzirom na odgovarajuće dobne kategorije predstavljati izrazito nepovoljnu odrednicu njihova budućeg demografskog razvoja, naročito demoreprodukcije. U tom općem kontekstu potrebno je upozoriti/podsjetiti na nekoliko bitnih obilježja dobno-spolne strukture hrvatske populacije u Vojvodini.

Struktura vojvođanskih Hrvata prema spolu zamjetno je neuravnotežena (Tablica 2). Prema popisu 2011. godine, 56,1 % ukupnog hrvatskog stanovništva u Vojvodini su žene, a 43,9 % muškarci. U odnosu na popis 2002. godine zabilježeno je blago smanjenje spolne neravnoteže, što potvrđuje porast koeficijenta maskuliniteta sa 76,6 na 78,2 te pad koeficijenta feminiteta sa 130,5 na 127,9. Iz demografske je literature poznato da je u populacijama s normalnim tijekovima demografskih promjena broj i udio ženskog stanovništva nešto veći od muškog te da se koeficijent feminiteta uobičajeno kreće između vrijednosti 105 i 107. Ovako poremećena spolna struktura hrvatskog stanovništva u Vojvodini upozorava da su na nju, uz opće (diferencijalni natalitet i diferencijalni mortalitet po spolu te selektivnost migracija po spolu), snažno djelovali i neki specifični ili eksterni čimbenici. Navedenu tvrdnju potkrjepljuju indikatori spolne strukture prema izdvojenim dobnim skupinama (Tablica 3). Naime, do 29. godine starosti spolna je struktura Hrvata u Vojvodini u granicama prosjeka, s blagom prevlašću muškog stanovništva, što je rezultat diferencijalnog nataliteta, tj. činjenice da se u prosjeku rađa nešto više muške djece u odnosu na djevojčice (od 5 % do 6 %). No nakon 30. godine starosti spolna se neravnoteža hrvatske populacije produbljuje, a osobito je izražena nakon 50., odnosno još i više nakon 65. godine života, kada su Hrvatice dvostruko brojnije od svojih muških sunarodnjaka u toj dobi. U ishodištu tih odnosa nalazi se svakako diferencijalni mortalitet po spolu (u prosjeku smrtnost muškaraca je veća od smrtnosti žena, tj. žene u prosjeku žive dulje od muškaraca), a osobito smrtnost muškaraca u godinama Drugoga svjetskog rata i neposrednog poraća. Dio neravnoteže u spolnom sastavu u dobi od 30. do 64. godine moguće je pripisati i većim sudjelovanjem muških naraštaja u emigracijskom kontingentu Hrvata iz Vojvodine tijekom šezdesetih i napose devedesetih godina 20. stoljeća. Budući da je u reproduktivnoj dobi (od 15. do 49. godine), prema rezultatima popisa 2002. i 2011. godine, došlo do značajnijeg ublažavanja spolne neravnoteže (koeficijent maskuliniteta je povećan s 88,7 na 95,5, a koeficijent feminiteta smanjen sa 112,7 na 104,8), struktura hrvatskoga stanovništva prema spolu u reproduktivnoj dobi kao takva nema odlučujući utjecaj na razinu demoreproduktivne potencijale Hrvata u Vojvodini daleko veći i dalekosežniji utjecaj imaju kvantitativne karakteristike, tj. izrazito poremećeni brojčani odnosi između velikih (funkcionalnih) dobnih skupina i duboka ostarjelost hrvatske populacije.

Tablica 2. Struktura hrvatskoga stanovništva u Vojvodini po spolu i rezultatima popisa 2002. i 2011. godine

Indikatori	2002.	2011.	Indeks promjene
Ukupan broj stanovnika	56.546	47.033	83,2
Broj muškaraca	24.527	20.642	84,2
% muškaraca u ukupnom broju	43,4	43,9	-
Broj žena	32.019	26.391	82,4
% žena u ukupnom broju	56,6	56,1	-
Koeficijent maskuliniteta	76,6	78,2	-
Koeficijent feminiteta	130,5	127,9	-

Izvor: izračun autora prema: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. Stanovništvo, Veroispovest, maternji jezik i nacionalna ili etnička pripadnost prema starosti i polu, Podatci po opštinama, Knjiga 3, Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Beograd, maj 2003.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji. Stanovništvo, Veroispovest, maternji jezik i nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, Knjiga 4, Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2013.

Tablica 3. Osnovni indikatori strukture hrvatskoga stanovništva u Vojvodini po spolu prema dobnim skupinama i rezultatima popisa 2002. i 2011. godine

Dobne skupine	Koeficijent maskuliniteta 2002.	Koeficijent feminiteta 2002.	Koeficijent maskuliniteta 2011.	Koeficijent feminiteta 2011.
Do 14. godine	104,8	95,5	106,9	93,6
Od 15. do 29. godine	103,8	96,4	104,3	95,9
Od 30. do 49. godine	82,0	121,9	91,2	109,6
Od 50. do 64. godine	69,7	143,5	75,5	132,4
65+	52,2	191,7	52,5	190,4

Izvor: izračun autora prema: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. Stanovništvo, Veroispovest, maternji jezik i nacionalna ili etnička pripadnost prema starosti i polu, Podatci po opštinama, Knjiga 3, Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Beograd, maj 2003.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji. Stanovništvo, Veroispovest, maternji jezik i nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, Knjiga 4, Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2013.

Agregirani rezultati popisa 2002. i 2011. godine i izračunati osnovni indikatori i indeksi promjene strukture vojvođanskih Hrvata po dobi (Tablica 4) jasno ukazuju da je demografsko starenje dominantan suvremeni proces u oblikovanju biološke strukture i da je kao takav izrazito nepovoljna i remetilačka odrednica demoreprodukcije i opće reprodukcije hrvatskoga stanovništva u Vojvodini. Naime, u samo jednom međupopisnom razdoblju broj stanovnika do 14. godine (mlado stanovništvo) smanjen je za 34,4 %, a broj stanovnika između 15. i 64. godine (zrelo ili radno sposobno stanovništvo) smanjen je za 18,8 %, što znači da su obje velike (funkcionalne) dobne skupine (prva kao potencijalni, a druga kao postojeći okvir/resurs demoreprodukcije) ostvarile iznadprosječnu stopu depopulacije u odnosu na ukupnu hrvatsku populaciju, koja je između 2002. i 2011. godine depopulirala za 16,8 %. Stoga je koeficijent mladosti (relativan udio mladih u ukupnoj populaciji) smanjen sa ionako niskih 10,8 % na još skromnijih 8,5 %, dok je relativan udio radno sposobnog stanovništva u ukupnom broju

Hrvata u Vojvodini smanjen sa 67,7 % na 66,1 %. Premda je broj pripadnika hrvatske manjinske zajednice u Vojvodini starih 65 i više godina (staro stanovništvo) u promatranom međupopisnom razdoblju smanjen za 0,7 %, to smanjenje u uvjetima jake ukupne depopulacije i u kontekstu naprijed iznesenih pokazatelja promjene u broju i relativnom udjelu mladog i radno sposobnog stanovništva, zapravo implicira da se proces starenja hrvatskog stanovništva ubrzava i da poprima razmjere koje neće biti jednostavno ublažiti. Naime, koeficijent starosti (relativan udio starih u ukupnoj populaciji) povećan je sa 21,2 na 25,3, što znači da je 2011. godine četvrtina hrvatskoga stanovništva u Vojvodini bila stara 65 i više godina. Indeks starenja kao često korišteni indikator procesa demografskog starenja povećan je sa 196,5 na 297,3 što kazuje da je broj starih trostruko veći od broja mladih. Nemamo, nažalost, razloga sumnjati da je današnja situacija još nepovoljnija i da će sljedeći opći popis (2022.) pokazati još veću dubinu demografske krize u oblikovanju biološke strukture hrvatske manjinske zajednice sa vrlo složenim implikacijama na druge segmente demografskog razvoja vojvođanskih Hrvata. Hoće li se i s kojim intenzitetom aktualni negativni trendovi nastavi u budućnosti ovisit će i o mjerama i aktivnostima demografske politike koje će (ne)provoditi Republika Srbija.

Tablica 4. Struktura hrvatskoga stanovništva u Vojvodini po dobi i rezultatima popisa 2002. i 2011. godine

Indikatori	2002.	2011.	Indeks promjene
Ukupan broj stanovnika	56.546	47.033	83,2
Broj stanovnika do 14. godine	6.112	4.009	65,6
Broj stanovnika od 15. do 64. godine	38.298	31.104	81,2
Broj stanovnika 65+	12.009	11.920	99,3
Koeficijent mladosti	10,8	8,5	-
Koeficijent starosti	21,2	25,3	-
Koeficijent dobne ovisnosti mladih	16,0	12,9	80,6
Koeficijent dobne ovisnosti starih	31,4	38,3	122,0
Koeficijent ukupne dobne ovisnosti	47,3	51,2	108,2
Indeks starenja	196,5	297,3	151,3
Prosječna starosti	45,3	48,6	107,3

Izvor: izračun autora prema: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. Stanovništvo, Verospovest, maternji jezik i nacionalna ili etnička pripadnost prema starosti i polu, Podatci po opštinama, Knjiga 3, Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Beograd, maj 2003.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji. Stanovništvo, Verospovest, maternji jezik i nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, Knjiga 4, Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2013.

Uz ukupno starenje, prezentirani popisni rezultati i izračunati indikatori sugeriraju postojanje još tri dugoročno važna parcijalna procesa starenja; jedan se ogleda u diferenciranom starenju vojvođanskih Hrvata s obzirom na spol (Tablica 5), drugi se očituje u promjeni odnosa (starenju) unutar kontingenata ženskog stanovništva prema fertilitnosti (tablice 6 i 7), dok se treći reflektira na jačanje demografskog „pritiska“ uzdržavanog i neaktivnog na kontingent radno sposobnog i radno aktivnog hrvatskog stanovništva (Tablica 5).

Tablica 5. Indikatori demografskog starenja hrvatskoga stanovništva u Vojvodini po spolu i rezultatima popisa 2002. i 2011. godine

Indikatori	Muškarci 2002.	Žene 2002.	Muškarci 2011.	Žene 2011.
Koeficijent mladosti	12,7	9,3	10,0	7,3
Koeficijent starosti	16,8	24,6	19,9	29,6
Indeks starenja	131,7	264,4	198,2	403,3
Prosječna starosti	42,3	47,5	45,5	51,0

Izvor: izračun autora prema: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002, Stanovništvo, Verospovest, maternji jezik i nacionalna ili etnička pripadnost prema starosti i polu, Podatci po opštinama, Knjiga 3, Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Beograd, maj 2003.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji. Stanovništvo, Verospovest, maternji jezik i nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, Knjiga 4, Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2013.

Usporedba rezultata popisa 2002. i 2011. godine pokazuje da postoji signifikantna razlika u dosegnutom stupnju demografskog starenja između muškog i ženskog dijela hrvatske populacije u Vojvodini. Prosječna starost muškaraca povećana je sa 42,3 na 47,5, a žena sa 45,5 na 51,0 godinu, što znači da su Hrvatice u prosjeku signifikantno starije od svojih muških sunarodnjaka. I po pitanju drugih indikatora žene imaju nepovoljnije vrijednosti u odnosu na muškarce, kao i u odnosu na prosječne vrijednosti cijele hrvatske populacije. Osobito je u tom kontekstu ilustrativan indeks starenja (2011.): kod žena povećan je sa 198,2 na čak 403,3 dok je kod muškaraca indeks starenja povećan sa 131,7 na 264,4. Jednostavnijim rječnikom rečeno, na 100 Hrvatica u Vojvodini koje imaju do 14 godina dolaze 403 Hrvatice stare 65+, a na 100 Hrvata starih do 14 godina dolazi 264 Hrvata u dobi 65+.

U kontekstu biološke strukture kao demografskog okvira demoreprodukcije, najvažniji su odnosi i dinamički procesi unutar ženskog dijela populacije s obzirom na fertilitnost. Uobičajeno se, kao što je naprijed već istaknuto, žensko stanovništva prema fertilitnosti dijeli u tri velike (funkcionalne) dobne skupine: predfertilni kontingent (do 14. godine starosti), fertilni kontingent (od 15. do 49. godine starosti) i postfertilni kontingent (50 godina i starije/50+). U samo jednom međupopisnom razdoblju broj žena u predfertilnoj dobi smanjen je za 35,1 %, u fertilnoj je dobi smanjen za 28,5 % te u postfertilnoj dobi smanjen za samo 4,5 %. Zbog diferencirane dinamike prema velikim (funkcionalnim) dobnim skupinama, relativni udjeli ženskog stanovništva zamjetno su promijenjeni: udio žena u predfertilnoj dobi smanjen je sa vrlo niskih 9,3 % na uistinu skromnih 7,3 %, udio žena u fertilnoj dobi smanjen je sa 41,7 % na 36,2 %, dok je udio žena u postfertilnoj dobi povećan sa 48,7 % na 56,5 %, što znači da je značajno premašio polovicu ukupnoga ženskog stanovništva u hrvatskoj populaciji u Vojvodini. Dodatno zabrinjava podatak da je, prema rezultatima popisa 2011. godine, od ukupnog broja žena u fertilnoj dobi, njih 32,5 %, bilo staro između 15. i 29. godine (mlađa fertilna dob kao najpovoljnija dob za rađanje), dok je njih 67,5 %, odnosno dvostruko više, bilo u dobi od 30. do 49. godine života (starija fertilna dob). Navedeni podatci i izračunati indikatori sugeriraju ali i dokumentiraju zaključak da je dobnna struktura ženskog dijela hrvatske populacije u Vojvodini značajno erodirana, i da ženski fertilni kontingenti predstavljaju sve nepovoljniji biološki okvir demoreprodukcije.

U međupopisnom razdoblju 2002. – 2011. godine povećan je koeficijent ukupne dobne ovisnosti (sa 47,3 na 51,2), što ukazuje na povećanje demografske opterećenosti radno sposobnih dobnih kontingenata (od 15. do 64. godine) mladom i starom populacijom, pri čemu raste „pritisak“ starijih (koeficijent dobne ovisnosti starih povećan je sa 31,4 na 38,3), a smanjuje se „pritisak“ mladih dobnih skupina (koeficijent dobne ovisnosti mladih smanjen je sa 16,0 na 12,9) dok bi u dugoročnom smislu bilo bolje da je obrnuto. Time hrvatska populacija u Vojvodini postaje izuzetno osjetljivom na svaku vrstu društvenih, ekonomskih i političkih promjena i izazova (Živić 2013).

Tablica 6. Struktura hrvatskog ženskog stanovništva u Vojvodini prema fertilitnosti i rezultatima popisa 2002. i 2011. godine

Indikatori	2002.	2011.	Indeks promjene
Ukupan broj žena	32.019	26.391	82,4
Broj žena do 14. godine	2.985	1.938	64,9
Broj žena od 15. do 49. godine	13.357	9.548	71,5
Broj žena 50+	15.609	14.905	95,5
% predfertilnog kontingenta	9,3	7,3	-
% fertilnog kontingenta	41,7	36,2	-
% postfertilnog kontingenta	48,7	56,5	-

Izvor: izračun autora prema: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. Stanovništvo, Veroispovest, maternji jezik i nacionalna ili etnička pripadnost prema starosti i polu, Podatci po opštinama, Knjiga 3, Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Beograd, maj 2003.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji. Stanovništvo, Veroispovest, maternji jezik i nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, Knjiga 4, Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2013.

Tablica 7. Struktura fertilnog ženskog hrvatskog stanovništva u Vojvodini po dobi i rezultatima popisa 2002. i 2011. godine

Dobne skupine	2002.	%	2011.	%	Indeks promjene
Ukupan broj žena u fertilnoj dobi	13.357	100,0	9.548	100,0	71,5
Broj žena u mlađoj fertilnoj dobi (od 15. do 29. godine)	4.106	30,7	3.105	32,5	75,6
Broj žena u starijoj fertilnoj dobi (od 30. do 49. godine)	9.251	69,3	6.443	67,5	69,9

Izvor: izračun autora prema: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. Stanovništvo, Veroispovest, maternji jezik i nacionalna ili etnička pripadnost prema starosti i polu, Podatci po opštinama, Knjiga 3, Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Beograd, maj 2003.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji. Stanovništvo, Veroispovest, maternji jezik i nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, Knjiga 4, Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2013.

Aktualni trendovi u demoreprodukciji hrvatskoga stanovništva (2002. – 2019.)

Kao što je u metodološkim napomenama istaknuto za ocjenu demoreproduktivne održivosti hrvatske manjinske zajednice u Vojvodini te za određivanje tipa njezine reprodukcije uspostavljena je vremenska serija službenih podataka o rađanju i umiranju u

razdoblju 2002. – 2019. godine prema obilježju nacionalna/etnička pripadnosti. Apsolutni i relativni podatci prirodnoga kretanja dani su u tablicama 8 – 10.

Uvodno je korisno naznačiti da je prirodno kretanje (demoreprodukcija), uz migracije, osnovna dinamička odrednica i sastavnica ukupnoga kretanja stanovništva, odnosno demografske bilance određene populacije ili prostorne jedinice. Veličinu i predznak prirodnoga kretanja determiniraju njezine sastavnice: rodnost ili natalitet/fertilitet kao aktiva te smrtnost ili mortalitet kao pasiva bilance prirodnog, a time i ukupnog kretanja stanovništva. Ovisno o odnosu između aktive i pasive, prirodno kretanje može biti pozitivno (broj živorođene djece nadmašuje broj umrlih osoba pa govorimo o prirodnom prirastu/priraštaju), negativno (broj umrlih je veći od broja živorođene djece pa govorimo o prirodnom padu ili prirodnoj depopulaciji) ili stagnantno (broj živorođene djece i umrlih osoba je podjednak). Prirodni prirast predstavlja pozitivnu, a prirodni pad negativnu odrednicu ukupnoga kretanja stanovništva, premda svakako treba voditi računa da porast, pad ili stagnacija međupopisne promjene broja ukupnog stanovništva ne ovisi samo o prirodnoj nego i o mehaničkoj komponenti, tj. migracijama. Primjerice, u nekoj populaciji koja ima pozitivno prirodno kretanje (veći broj živorođenih od umrlih), ali negativnu migracijsku bilancu (brojnije odseljavanje od doseljavanja), ukupno kretanje stanovništva može biti negativno ako je negativan saldo ukupne migracije veći od iznosa prirodnoga prirasta. I, *vice versa*, u određenoj populaciji koja ima negativno prirodno kretanje (brojnije umiranje od rađanja) može doći do porasta broja stanovnika ako je mehaničko kretanje pozitivno, odnosno ako „višak“ doseljenih nad odseljenima nadmaši (kompenzira) veličinu demografskog gubitka prirodnim putem. Iz demografske je literature (Friganović 1990; Nejašmić 2005) razvidno da postoji osam različitih kombinacija odnosa prirodne i mehaničke promjene koje rezultiraju porastom, padom i (relativno rijetko) stagnacijom međupopisne promjene broja ukupnog stanovništva.

Službeni podatci vitalne statistike Republike Srbije kao i izračunate stope nataliteta, mortaliteta i prirodne promjene (Tablice 8 i 9) jasno pokazuju da je prirodno kretanje hrvatskoga stanovništva u Vojvodini izrazito negativno i da ga kroz promatrano razdoblje (2002. – 2019.) karakterizira kontinuirano prirodno smanjenje i opadajuća reprodukcija, kao što je slučaj i s ukupnim stanovništvom Vojvodine, odnosno s većinom njezinih nacionalnih/etničkih zajednica, uključujući i srpsku kao najbrojniju (Živić 2020). Jednostavnije rečeno, u svim je analiziranim godinama u hrvatskoj populaciji broj umrlih osoba bio veći od broja živorođene djece, i to zamjetno. Pritom su, dakako, primjetne značajnije fluktuacije na godišnjoj razini koje niti u jednom trenutku nisu dovele u pitanje prevladavajući negativan trend. Tako se raspon rodnosti na godišnjoj razini kretao (smanjivao) od 435 živorođenih 2002. do svega 228 živorođenih 2017. godine, što indicira pad apsolutnog nataliteta od -47,6 %. Istodobno, raspon smrtnosti na godišnjoj razini se kretao (smanjivao) od 1.328 umrlih 2005. do 814 umrlih 2019. godine, što indicira pad apsolutnog mortaliteta od -38,7 %. Konačno, raspon prirodne promjene na godišnjoj razini se kretao (smanjivao) od -1.007 (2005.) do -551 (2019.), što indicira pad negativne prirodne promjene od -45,3 %. Najviša vrijednost vitalnog indeksa kao pokazatelja opadajuće reprodukcije zabilježena je 2002. (35,7), a najniža 2005. godine (24,2), koja se, stoga, može uzeti godinom s najnepovoljnijim prirodnim

kretanjem hrvatskoga stanovništva u Vojvodini. U samo četiri od osamnaest promatranih godina vitalni indeks je bio veći od 30,0, što je ionako prilično niska vrijednost iz koje se zaključuje da je na godišnjoj razini broj umrlih tri do tri i pol puta bio veći od broja živorođene djece (prosječna vrijednost vitalnog indeksa za cjelokupno razdoblje iznosila je 28,4). Vitalni indeks na godišnjoj razini kao i njegova prosječna vrijednost za cijelo razdoblje indicira, dakle, opadajuću reprodukciju kao prevladavajući tip demoreprodukcije hrvatskoga stanovništva u Vojvodini.

Kumulativno gledajući, od 2002. do 2019. godine, živorođeno je u Vojvodini ukupno 5625 djece čija je majka Hrvatica (godišnji prosjek iznosio je 313), umrlo je 19.796 osoba (godišnji prosjek iznosio je 1100), pa je ostvaren prirodni pad od -14.171 stanovnika (godišnji prosjek prirodnoga pada iznosio je -787). Diferenciramo li analizirano razdoblje na dva vremenski jednaka podrazdoblja (2002. – 2010. i 2011. – 2019.), oba sa isključivim tipom opadajuće reprodukcije, uočavamo, s jedne strane, pad prosječne godišnje vrijednosti prirodnoga pada (s -883 na -691 stanovnika), ali s druge strane zapažamo dodatno pogoršanje odnosa između rodosti i smrtnosti jer se prosječna vrijednost vitalnog indeksa smanjila (s 29,3 na 27,4), što indicira jačanje opadajuće reprodukcije hrvatske populacije.

Tablica 8. Apsolutne vrijednosti prirodnoga kretanja hrvatskoga stanovništva u Vojvodini u razdoblju 2002. – 2019. godine

Godina	Broj živorođene djece	Broj umrlih osoba	Prirodna promjena	Vitalni indeks
2002.	435	1.217	-782	35,7
2003.	426	1.268	-842	33,6
2004.	389	1.254	-865	31,0
2005.	321	1.328	-1.007	24,2
2006.	368	1.307	-939	28,2
2007.	343	1.301	-958	26,4
2008.	347	1.259	-912	27,6
2009.	344	1.196	-852	28,8
2010.	315	1.106	-791	28,5
2011.	279	1.107	-828	25,2
2012.	286	1.066	-780	26,8
2013.	277	958	-681	28,9
2014.	245	936	-691	26,2
2015.	264	906	-642	29,1
2016.	237	868	-631	27,3
2017.	228	930	-702	24,5
2018.	258	975	-717	26,5
2019.	263	814	-551	32,3

Izvor: Demografska statistika 2002. – 2019., Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, <http://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/stanovnistvo> (pristupljeno 29. travnja 2021.).

Vrijednosti stopa prirodne promjene na godišnjoj razini, kao i prosječne vrijednosti kroz cijelo razdoblje (natalitet 6,5 promila, mortalitet 22,9 promila i prirodna promjena -16,4 promila) jasno pokazuju da hrvatska populacija u Vojvodini ima izrazito niskonatalitetna i nisko fertilitetna obilježja i da kao takva nema dostatnu rodnost koja bi uspjela dugoročno revitalizirati dosadašnje, vrlo duboke demografske praznine u biološkoj slici hrvatskoga stanovništva. Štoviše, premda ima kolebljivu dinamiku, rodnost kroz promatrano razdoblje i dalje, generalno, pokazuje prevladavajući silazni trend. Koliko će posljednje dvije godine (2018. i 2019.) u uspostavljenoj vremenskoj seriji usporedivih podataka vitalne statistike, u kojima je zabilježen stanoviti porast broja živorođene djece, označiti početak boljih trendova ostaje za vidjeti. Nepovoljna biološka struktura, naročito ženskog stanovništva prema fertilitetu, ne daju dovoljno razloga čak niti za umjereni optimizam. No i zadržavanje apsolutnih i relativnih vrijednosti nataliteta na aktualnoj razini, uz daljnji blagi pad mortaliteta, moglo bi u narednim godinama donijeti stanovito ublažavanje negativnih trendova glede demoreprodukcije hrvatske populacije u Vojvodini. To će, dakako, ovisiti i o drugim demografskim procesima (iseljavanje), popisnim izjašnjavanju, kao i o provedbi dugoročnih mjera populacijske, obiteljske, socijalne, ekonomske i manjinske politike u Republici Srbiji.

Tablica 9. Stope prirodnoga kretanja (u promilima) hrvatskoga stanovništva u Vojvodini u razdoblju 2002. – 2019. godine

Godina	Stopa nataliteta	Stopa mortaliteta	Stopa prirodne promjene
2002.	7,7	21,6	-13,9
2003.	7,7	22,9	-15,2
2004.	7,2	23,1	-15,9
2005.	6,0	24,9	-18,9
2006.	7,0	25,0	-18,0
2007.	6,7	25,4	-18,7
2008.	6,9	25,0	-18,1
2009.	7,0	24,3	-17,3
2010.	6,5	22,9	-16,4
2011.	5,9	23,4	-17,5
2012.	6,2	23,0	-16,9
2013.	6,1	21,2	-15,0
2014.	5,5	21,1	-15,6
2015.	6,1	20,9	-14,8
2016.	5,6	20,5	-14,9
2017.	5,5	22,5	-17,0
2018.	6,4	24,2	-17,7
2019.	6,7	20,7	-14,0
Prosječna godišnja vrijednost (n=18)	6,5	22,9	-16,4

Izvor: izračun autora na temelju procjene broja stanovnika sredinom godine u promatranom razdoblju, prema: Demografska statistika 2002. – 2019., Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, <http://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/stanovnistvo> (pristupljeno 29. travnja 2021.).

Tablica 10. Prirodno kretanje hrvatskoga stanovništva u Vojvodini u razdoblju 2002. – 2019. godine – kumulativ po izdvojenim razdobljima

Razdoblje	Broj živorođene djece	Broj umrlih osoba	Prirodna promjena	Vitalni indeks
Svega 2002. – 2010.	3.288	11.236	-7.948	-
Prosječna godišnja vrijednost (n=9)	365,3	1.248,4	-883,1	29,3
Svega 2011. – 2019.	2.337	8.560	-6.223	-
Prosječna godišnja vrijednost (n=9)	259,7	951,1	-691,4	27,4
Svega 2002. – 2019.	5.625	19.796	-14.171	-
Prosječna godišnja vrijednost (n=18)	312,5	1.099,8	-787,3	28,4

Izvor: izračun autora prema: Demografska statistika 2002. – 2019., Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, <http://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/stanovnistvo> (pristupljeno 29. travnja 2021.).

Umjesto zaključka

Iz naprijed navedenih brojčanih odnosa u prirodnom kretanju i oblikovanju biološke strukture vojvođanskih Hrvata ne mogu se na zadovoljavajući ili optimalan način formirati budući demoreproduktivni potencijali hrvatske manjinske zajednice u Vojvodini niti osigurati njezina demoreproduktivna, odnosno ukupna demografska održivost.

Među dugoročnim demografskim determinantama vrlo nepovoljnog odnosa između aktive (rodnost) i pasive (smrtnost) demoreproduktivne bilance (prirodne promjene) Hrvata u Vojvodini nalazi se uznapredovao proces demografskog starenja koji ne osigurava brojčano i strukturno kvalitetan demoreproduktivni okvir, a to znači dovoljno stanovništva u predfertilnoj i fertilnoj dobi života koji su nositelji nupcijaliteta i demoreprodukcije, kako trenutne tako i one u perspektivi. U ranijim je istraživanjima (Kovačević, Zakić i Bubalo-Živković 2010; Živić 2013; 2020) već utvrđeno da su vojvođanski Hrvati među najstarijim stanovništvom u Vojvodini koja ionako u prosjeku ima populaciju vrlo visokog stupnja demografske ostarjelosti. S obzirom na prosječnu starost, prema rezultatima popisa 2011. godine, demografski stariji su bili samo Nijemci (53,1), Slovenci (52,1), Bugari (51,8) i Vlasi (49,1), a prema vrijednosti indeksa starenja, samo Bugari (520,0), Nijemci (509,3), Slovenci (441,1) i Jugoslaveni (299,5). Distribucija hrvatske populacije prema velikim (funkcionalnim) dobnim skupinama ukazuje na regresivnu i inverznu dobnu strukturu, u kojoj su naraštaji u starijim dobnim kohortama brojniji, pa i višestruko, od naraštaja u mlađim dobnim kontingentima. Takvi demografski okviri značajno slabe reproduktivne potencijale hrvatske manjinske zajednice te ne omogućuju poželjnu razinu demoreprodukcije kao dinamičke sastavnice ukupnog kretanja hrvatske populacije u Vojvodini.

No pri ocjeni trenutne kao i procjeni dugoročne demoreproduktivne održivosti Hrvata u Vojvodini, uz postojeći nepovoljan demografski okvir kojega oblikuje ostarjela dobnna struktura, treba imati u vidu i druge demografske i društvene procese koji izravno ili neizravno determiniraju razinu demoreprodukcije, ponajprije razinu nataliteta i fertiliteta. Posebno se u tom smislu ističu dva međusobno usko povezana trenda: odgađanje

rađanja prvoga djeteta i pomicanje rađanja prvog i svakog narednog djeteta u stariju dob, čime se, povratno, „skraćuje“ povoljno razdoblje za reprodukciju što posljedično izaziva i pad broja živorođene djece. Na razini ukupnog stanovništva Vojvodine, prema službenim podatcima, prosječna je starost majke u kontinuiranom porastu od 1970. godine do danas (2019.), i to sa 24,7 na 29,9 godina. Sukladno tomu, u porastu je i prosječna starost majke pri rađanju prvoga djeteta – s 22,4 (1970.) na 28,3 godine (2019.), odnosno drugoga djeteta – sa 26,1 (1970.) na 30,6 godina (2019.). Među najvažnije faktore koji utječu na odgađanje rađanja uobičajeno se ubrajaju modernizacijski procesi individualizacije i sekularizacije, promjene društvene uloge žene, transformacija vrijednosti braka i obitelji te važnosti imanja, odnosno neimanja djece, veća participacija žena u obrazovanju i na tržištu rada, profesionalni izazovi, hedonistički pristup životu, spolna i rodna ravnopravnost, pad nupcijaliteta (bračnosti) i porast divorcijaliteta (razvoda) i brojni drugi (Ivkov-Džigurski i sur. 2020; Solarević 2017; Wertheimer-Baletić 2013).

Uz navedeno, važno je i pitanje relativnog udjela žena koje (ne)sudjeluju u demoreprodukciji, odnosno u kojim je dobnim kontingentima taj udjel veći ili manji te koji je prosječan broj živorođene djece. U tom smislu korisni su nam podatci iz popisa stanovništva 2011. godine. Od ukupno 24.453 Hrvatica starih 15 i više godina, u kritičnom vremenskom trenutku popisa 2011. godine (30. rujan), nije rodilo njih 4914 ili petina (20,1 %), što je signifikantno niže od vojvođanskog prosjeka (25,6 %). Jedno su dijete rodile 4924 Hrvatice ili 20,1 % (vojvođanski je prosjek 19,9 %), dva djeteta 11209 ili 45,8 % (vojvođanski je prosjek 42,4 %), tri djeteta 2486 ili 10,2 % (vojvođanski je prosjek 8,9 %), četiri djeteta 550 ili 2,2 % (vojvođanski je prosjek 2,0 %), a pet ili više djece je rodilo 370 ili 1,5 % (vojvođanski je prosjek 1,2 %). Od ukupnog broja Hrvatica koje u trenutku popisa nisu rodile (4914), njih 938 ili 19,1 % bilo je u dobi od 15. do 19. godine starosti, 909 ili 18,5 % u dobi od 20. do 24. godine starosti, 616 ili 12,5 % u dobi od 25. do 29. godine starosti, 568 ili 11,6 % u dobi od 30. do 39. godine starosti itd. Važnije je, međutim, upozoriti na podatak iz popisa da u dobnoj skupini od 20. do 24. godine, od ukupno 1.074 žena starih 15 i više godina, njih 909 ili 84,6 % nije rodilo, dok je jedno dijete rodilo svega 108 žena ili 10,1 %. Još je nepovoljniji podatak da u dobnoj skupini od 25. do 29. godine čak 616 žena ili 57,4 % nije rodilo, a da je jedno dijete rodilo njih samo 251 ili 23,4 %. Premda se rađanje pomiče u stariju dob (30+) nije realno očekivati da će ono nadomjestiti sve manju rodnost žena u povoljnijoj dobi života, a to je od 20. do 29. godine. Stoga su i projekcije buduće demoreprodukcije i opće reprodukcije hrvatskoga stanovništva u Vojvodini prilično pesimistične (detaljnije vidjeti u: Solarević 2017), pa trebamo biti više nego zabrinuti glede ukupne demografske održivosti hrvatske manjinske zajednice u Vojvodini, kojoj je demoreproduktivna održivost i dalje izrazito negativna odrednica.

Literatura

- Friganović, Mladen. 1990. *Demogeografija: stanovništvo svijeta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Ivkov-Džigurski, Anđelija; Milanković Jovanov, Jelena i Solarević, Milica. 2020. Karakteristike fertiliteta etničkih grupa Vojvodine. U: *Migracije i identitet: kultura*,

- ekonomija, država. Zbornik radova*, M. Perić Kaselj (ur.). Institut za migracije i narodnosti. Zagreb. 710-719.
- Kovačević, Tamara, Zakić, Loleta i Bubalo-Živković, Milka. 2010. Age-Gender Structure of Croats in Vojvodina Province. U: *Human Geographies – Journal of Studies and Research in Human Geographie*. 4, 2: 63-78.
- Nejašmić, Ivo. 2005. *Demogeografija. Stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*. Zagreb: Školska knjiga.
- Solarević, Milica. 2017. Perspektiva demografskog razvoja etničkih grupa u Vojvodini do 2050. godine. U: *Etničke grupe Vojvodine u 21. veku – stanje i perspektive održivosti*. L. Lazić (ur.), Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu. Prirodno-matematički fakultet. Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo. 68-86.
- Wertheimer-Baletić, Alica. 1999. *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: Biblioteka Gospodarska misao. MaTe.
- Wertheimer-Baletić, Alica. 2013. *Demografska posttranzicijska etapa u zapadnoj Europi – obilježja i čimbenici (razdoblje 1960. – 2010. godine)*. Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti. 50-516, 121-152.
- Živić, Dražen. 2012. Demografska dinamika i prostorni razmještaj Hrvata u Vojvodini – čimbenici i pokazatelji. U: *Godišnjak za znanstvena istraživanja* 4: 229-241.
- Živić, Dražen. 2013. Demografsko starenje vojvođanskih Hrvata (1991. – 2011.). U: *Godišnjak za znanstvena istraživanja* 5: 209-221.
- Živić, Dražen i Sandra Cvikić. 2013. Pola stoljeća kontinuirane depopulacije Hrvata u Srbiji (1961. – 2011.). U: *XI. međunarodni kroatistički znanstveni skup. Zbornik radova*, S. Blažetin (ur.). Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj. 529-539.
- Živić, Dražen. 2014. Hrvati u Srbiji – osnovne značajke demografske (biološke) strukture. U: *Nacionalne manjine u Hrvatskoj i Hrvati kao nacionalna manjina – europski izazovi*. Biblioteka zbornici, Lj. Dobrovšak i I. Žebec Šilj (ur.). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. 287-298.
- Živić, Dražen i Sandra Cvikić. 2014. Obrazovna struktura hrvatske nacionalne manjine u Republici Srbiji. U: *Godišnjak za znanstvena istraživanja* 6: 279-300.
- Živić, Dražen i Ivo Turk. 2020. Demografska bilanca Hrvata u Republici Srbiji (2002. – 2018.) – okvir za razumijevanje demografske održivosti. U: *Migracije i identitet. Kultura, ekonomija, država*. M. Perić Kaselj (ur.). Zagreb: Institut za migracije i narodnosti. 482-499.
- Živić, Dražen. 2020. Demografska bilanca Hrvata u Vojvodini (2002. – 2018.). U: *Etnokulturni identitet Hrvata u Vojvodini: povijesni i suvremeni procesi*. M. Bara, F. Galović i L. Mihaljević (ur.). Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište. 377-400.

Summary

Current demographic determinants and indicators of demoreproduction sustainability of Croats in Vojvodina

Pursuant to the official data from the census and vital statistics of the Republic of Serbia, this paper presents, analyses and interprets current trends in the demoreproduction of the Croatian population in Vojvodina and evaluates their cause-and-effect relationship with recent changes in the biological structure of the Croatian population (according to age and sex). The analysis helped evaluating the factors and indicators of demoreproduction sustainability as a component of the overall demographic sustainability of Croats in Vojvodina. Very unfavourable trends in natural movement of the population (natural decline and decreasing demoreproduction) have been established, being partly determined by the severe aging of the Croatian minority community, but also by wider social processes (modernization) that have significantly changed the position and role of women, marriage, family and children in society.

Keywords: Croats in Vojvodina, depopulation, natural decline, demographic aging, demographic sustainability